

Труба В. І.,
кандидат юридичних наук, професор,
декан економіко-правового факультету
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Заслужений юрист України

СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ТА СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН – СПІЛЬНЕ, ВІДМІННЕ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК

Будь-які правовідносини мають власний зміст, який утворюють суб'єкти правовідносин, їх суб'єктивні права і юридичні обов'язки, об'єкт правовідносини. Суб'єкт правовідносин як учасник певних суспільних відносин, має відповідні суб'єктивні права і юридичні обов'язки. Ці правомочності залежать від багатьох чинників, зокрема, від сфери взаємодії (виду правовідносин), від нормативних приписів, що регламентують таку взаємодію, від необхідності співвідносити реалізацію прав та виконання обов'язків з правовою позицією інших учасників правовідносин, від персоніфікації особи (фізичні, юридичні особи як вид та відповідні різновиди кожного з них).

Сімейні та цивільні правовідносини як відносини приватного права є самостійними категоріями. Звідси й суб'єктам таких правовідносин притаманні риси, які дозволяють відмежувати їх один від одного.

По-перше, це персоніфікація особи як суб'єкта сімейних та цивільних правовідносин. Суб'єктами сімейних правовідносин можуть бути лише фізичні особи – громадяни, біпатриди, апатриди, іноземці. Суб'єктами цивільних правовідносин крім фізичних осіб можуть бути юридичні особи. З огляду на це, коректним є порівняння характеристики суб'єктів сімейних правовідносин з лише такими суб'єктами цивільних правовідносин, як фізичні особи.

По-друге, це характеристика правоздатності, дієздатності, деліктоздатності учасників цивільних та сімейних правовідносин – їх правосуб'єктність. Правосуб'єктність в русі цивільних правовідносин, як зазначає О. А. Красавчиков, так само як і норма права, відіграє роль загальної передумови, але більш конкретизованої залежно від суб'єкта –

майбутнього учасника правовідносин. (Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве. – М. : Госюриздат, 1958. – С. 46).

Що стосується правоздатності, то тут слід зауважити, що правоздатність у сімейному праві виникає водночас з цивільною – з моменту народження. Цивільній і сімейній правоздатності властива така риса як абстрактність, що означає, що вона встановлюється законом і не залежить від волі, свідомості і дій учасників сімейних правовідносин як реальних, так і потенційних.

Однак можливість стати потенційним суб'єктом сімейних правовідносин має іншу специфіку, ніж можливість стати суб'єктом цивільних правовідносин. Здатність суб'єкта своїми діями набувати для себе права і самостійно їх здійснювати, створювати для себе обов'язки і самостійно їх виконувати, а також нести відповідальність у разі їх невиконання, тобто дієздатність у цивільному і сімейному праві мають свої особливості.

Умови, за яких настає сімейна дієздатність значно різняться від умов, які є необхідними для настання дієздатності за цивільним законодавством, хоча спільним є те, що обсяг цивільної дієздатності фізичної особи як учасника і цивільних, і сімейних правовідносин встановлюється законом і може бути обмежений виключно у випадках і в порядку, встановлених ним.

Повна цивільна дієздатність фізичної особи може досягатись, набуватись і надаватись. Причому набуття повної цивільної дієздатності відбувається у разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття.

Обсяг сімейної дієздатності є різним залежно від віку осіб щодо різних видів сімейно-правових відносин. Так, шлюбний вік за СК (ст. 22, 23) не пов'язаний з віком повноліття за ЦК. І навпаки вік, з якого особа може стати опікуном (піклувальником) за СК (ч. 1 ст. 244) пов'язаний з повноліттям, за ЦК – ні. Специфічні вікові обмеження встановлено щодо усиновлення (вік, з якого може бути усиновлено дитину – ч. 1 ст. 209 СК і надано згоду на усиновлення дитини – ч. 3 ст. 217 СК), і віковий ценз щодо осіб, які можуть бути усиновлювачами (ст. 211 СК).

Обмеження цивільної дієздатності фізичної особи та визнання особи недієздатною тягне юридичні наслідки у всіх галузях права. У сімейному праві, наприклад, шлюб, зареєстрований з особою, яка визнана недіє-

ездатною, є недійсним (ч. 2 ст. 24, ч. 3 ст. 39 СК), сімейний обов'язок особистого немайнового характеру, особи визнаної недієздатною, припиняється, а майновий виконує опікун (ч. 2 ст. 15 СК) тощо.

У цивільному праві немайнові права не припиняються залежно від обсягу дієздатності фізичної особи. Наприклад, носіями авторських прав є недієздатні особи щодо створених ними творів, хоча здійснюють їх батьки або опікуни як їх законні представники тощо.

Лише право перетворює учасника суспільних відносин в суб'єкта правовідносин.

Таким чином, спільність ознак суб'єктів цивільних та сімейних правовідносин підкреслює їх загальну приватно правову природу, а відмінність – свідчить на користь того, що існують два види суспільних відносин, опосередкованих правом, – цивільні та сімейні, кожен з яких існує як самостійна категорія.